

OULU, HIETASAARI, VAAKUNAKYLÄ

Arkeologiset kaivaustutkimukset

2.8.-20.8.2021

Tuuli Matila & Marika Hyttinen
Arkeologian laboratorio
Oulun yliopisto
2021

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	4
2. ALUEEN HISTORIA.....	5
3. VAAKUNAKYLÄN TUTKIMUSHISTORIA.....	11
4. KAIVAUSTEN KULKU: DOKUMENTOIDUT RAKENTEET JA ILMIÖT.....	12
4.1. Jätekuopat ja jätekeskittymät.....	13
4.2 Rakenteet.....	22
4.2.1 Parakin pohja.....	22
4.2.2 Kukkapenkki.....	24
4.2.3 Pesulaparakki.....	25
4.2.4 Latriini eli käymälä.....	27
5. YHTEENVETO.....	30
ARKISTOLÄHTEET.....	32
KIRJALLISUUS.....	32
LIITTEET.....	34

Liite 1. Kartta kaivetuista jätekuopista

Liite 2. Kartta kaivausalueista ja kaivetuista rakenteista

Liite 3. Digitaalisten kuvien luettelo

Makrofossiilianalyysi

Eläinluuanalyysi

Kannen kuva: Saksalaisten rakentaman vaatevarasto- ja pesulaparakin pohja kaivettuna esiin. Oulun Vaakunakylän vuoden 2021 (VaKy-21) tutkimusten digitaaliset kuva nro 107 Oulun yliopiston arkeologian laboratorion digikuva-arkisto.

ARKISTOTIEDOT

Tutkimuskohde:	Vaakunakylä, Hietasaari
Kaupunki:	Oulu
Kaivulupa:	564-2021-378, Yhdyskunta- ja ympäristöpalvelut, Oulun kaupunki
Tutkimuksen laatu:	Arkeologiset kaivaukset
Ajoitus:	1900-luku
Peruskarttalehti:	R4412H3
Koordinaatit:	P = 7212625, I = 426670 (ETRS-TM35FIN)
Maanomistaja:	Oulun kaupunki
Tutkimuslaitos:	Oulun yliopisto, arkeologia
Tekijät:	FM Marika Hyttinen ja FM Tuuli Matila
Kenttätyöaika:	2.8.-20.8.2021
Tutkitun alueen laajuus:	Noin 200 m ²
Tutkimusten kustantaja:	Oulun yliopisto, arkeologian oppiaine, Oulun kaupunki
Tutkimushistoria:	Marika Hyttinen & Tuuli Matila 2020. Oulu, Hietasaari, Vaakunakylä. Arkistoselvitys ja arkeologiset tutkimukset 7.9.-6.10.2020. Oulun yliopisto, arkeologian laboratorio.
Digitaaliset kuvat:	1–256, Oulu, Vaakunakylä (VaKy-21) / Oulun yliopiston arkeologian laboratorion digikuva-arkisto
Aikaisemmat digitaaliset kuvat:	1–17, Oulu, Hietasaari, Vaakunakylä (Vaky-20) /Oulun yliopiston arkeologian laboratorion digikuva-arkisto
Alkuperäinen tutkimusraportti:	Oulun yliopisto, Arkeologian laboratorio

TUTKIMUSKOHTTEEN SIJAINTI

Lähde: Maanmittauslaitos – karttapaikka. Ei mittakaavassa.

1. JOHDANTO

Oulun yliopiston arkeologian yksikkö suoritti Oulun Hietasaaren Vaakunakylässä arkeologisia kaivaustutkimuksia ajalla 2.8.-20.8.2021. Vaakunakylän alueella on 1940-luvulla, Jatkosodan aikana sijainnut Saksan armeijan parakkikylä. Sotilaiden poistuttua asettui tyhjiksi jääneisiin parakkeihin asumaan sodassa kodittomaksi jääneitä oululaisia. Aluetta asutettiin aina 1980-luvulle saakka, jolloin parakit purettiin. Alue kuuluu Hartaanselänrannan tulevaan asuntomessualueeseen, jonka on määrä valmistua vuonna 2025.¹ Asuntomessualueen maatyöt tulevat alkamaan loppukesästä 2022, jolloin alueen menneisyydestä kertova arkeologinen lähdeaineisto tulee tuhoutumaan. Tutkimusten tavoitteena oli tutkia ja dokumentoida arkeologisesti säilynyttä saksalaisten sotilasaluetta ja sitä seurannutta, sittemmin hävitettyä asuinalueita ja sen asukkaiden käyttämää materiaalista kulttuuria jatkotutkimuksia varten.

Kolmen viikon kestoiset kaivaukset toteutti ja rahoitti Oulun yliopiston arkeologian yksikkö. Tutkimusten kenttäjohtajina toimivat FM Marika Hyttinen ja FM Tuuli Matila, jotka vastasivat kaivausten suunnittelusta, organisoinnista, yleisestä sujuvuudesta sekä tutkimuksen viestinnästä. Matila vastasi edellisten lisäksi kaivausten mittausdokumentaatiosta. FM Aleks Kelloniemi toimi Oulun yliopiston arkeologian laboratorion palkkaamana tutkimusavustajana kaksi viikkoa ajalla 2.-13.8.2021. Tutkimusten yhteydessä toteutettiin kahden viikon mittaiset Oulun yliopiston arkeologian opetuskaivaukset ajalla 9.-20.8.2021, joissa opettajana toimi FT Oula Seitsonen. Opetuskaivauksien ohella Seitsonen osallistui tutkimuksiin myös sota-ajan arkeologian asiantuntijana tunnistaen Saksan armeijan käytössä ollutta esineistöä, rakenteita ja rakennusmateriaaleja. Seitsonen myös dokumentoi dronella ilmakuvin löydettyjä rakenteita, kuten myös arkeologian lehtori Janne Ikäheimo. Kaivajina toimivat kolmen viikon ajan arkeologian opiskelijat Aino Hepoaho ja Laura Hirvonen sekä Oulun kaupungin palkkaamat ”tonninuoret”, eli Johannes Kaarre, Severi Koivuniemi, Milja Vesterinen. Myös opetuskaivauksiin osallistuneet arkeologian opiskelijat, Saana Wäli ja Aimo Heikkilä, toimivat kaivausapulaisina.

Työvoiman palkkaamisen lisäksi kaupunki osallistui tutkimusten kustannuksiin hankkimalla kaivauksille koneapua, metsurointia/raivausta sekä tauko- ja varastotilat. Yhteyshenkilöinä toimivat Oulun Asuntomessujen 2025 projektipäällikkö Ritva Kuusisto sekä asuntomessutiimin tekninen asiantuntija Pertti Wirkkala. Kaivinkonetta käytettiin muutamana päivänä kaivausalueiden pintamaan kuorimiseen sekä rakenteiden ja jätekuoppien esiin

¹ <https://www.ouka.fi/hartaanselanranta>.

kaivamiseen. Metsuria tarvittiin poistamaan kaivettavien alueiden isoimmat puut sekä raivaamaan tutkittavat alueet paljaaksi pensaista ja pusikoista. Taukotilaksi saatu työmaakoppi sijoitettiin Lundmanin huvilan pihaan ja kaivausvälineiden ja löytöjen varastoksi tarkoitettu isokokoinen koppi Vaakunakylän sataman läheisyyteen.

Sääolosuhteet olivat kaivausten aikana haasteelliset sateisten ilmojen takia. Tämä vaikeutti ja hidasti tutkimuksia tehden dokumentoinnin toisinaan mahdottomaksi. Tutkimusten aikana paikalla vieraili sekä Vaakunakylässä asuneita että Vaakunakylän edelleen muistavia oululaisia. Osa vierailijoista kertoi tutkijoille alueeseen ja sen asukkaisiin liittyneitä muistojaan ja toi vanhoja valokuvia katseltavaksi. Käydyt keskustelut toivat esille paikan tärkeän merkityksen oululaisille. Tutkimukset kiinnostivat myös paikallista mediaa. Yle Oulu teki tutkimuksista haastattelun radioon sekä lyhyen koosteen paikallisuutisiin. Sanomalehti Kaleva uutisoi tutkimuksista lehtiartikkelilla.

Kaivausten jälkityöt tehtiin Oulun yliopiston arkeologian laboratoriossa. Marika Hyttinen ja Tuuli Matila luettelivat tutkimuskäyttöä varten kaivausten erittäin runsaan löytömateriaalin yhden viikon aikana aikavälillä 23.-27.8.2021. Löytöjen käsittelyyn osallistuivat viikon ajan myös kaupungin palkkaamat tonninuoret sekä kaivajina toimineet arkeologian opiskelijat. Lisäksi opetuskaivauskurssiin osallistuneet opiskelijat kirjoittivat puhtaaksi valokuvaluettelon ja valokuvasivat löytöjä. Löytöjä säilytetään toistaiseksi Oulun yliopiston tiloissa, mutta koska löydöt ovat ”tuoreita” ajoittuen 1950-luvulta 1980-luvulle, ne tullaan hävittämään tutkimustulosten julkaisun jälkeen. Ainoastaan sota-ajan löydöt tullaan säilyttämään ja luetteloimaan aikanaan Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmiin.

Vaakunakylän tutkimuksissa otetut makrofossiilinäytteet tulee analysoidaan FT Annemari Tranberg ja eläinluut FM Mathilde van den Berg. Analyysien tulokset liitetään niiden valmistuessa raporttiin erillisenä liitteenä.

2. ALUEEN HISTORIA

Hietasaaren alue ilmestyy Oulun historiallisiin karttoihin ensimmäisen kerran 1700-luvun puolivälissä. Tuolloin Hietasaari jakautui useampaan salmien erottamiin osiin (kuva 1). Salmista Mustasalmi on säilynyt nykyaikaan, mutta Holstinsalmi ja nykyinen Johteensalmi (kartassa alin ja nimeämätön salmi) ovat maankohoamisen myötä kuroutuneet lähes kokonaan umpeen. 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa oululaiset hyödynsivät Hietasaaren aluetta eläinten

laidunmaana.² Kun Toppilansalmen tervahovi paloi vuonna 1901, rakennettiin uusi Hietasaaren Hartaanselän puoleiselle itärannalle. Paikka ei kuitenkaan ollut ideaalinen tervahoville ja se siirrettiin jo muutaman vuoden päästä takaisin Toppilansalmen pohjoispuolelle. Vaakunakylän alue tunnettiin tuolloin Kraakkulana ja Raakkulana.³

Kuva 1. Ote Nymanssonin vuonna 1804 laatimasta Oulun asemakaavakartasta, jossa on kuvattuna myös kaupungin lähisaaret. Jo tuolloin Hietasaarena (vasemmalla) tunnettu alue sijoittui Mustasalmen eteläpuolelle. Vaakunakylän alue sijoittui silloiselle Holstinsaarelle ollen suurimmaksi osaksi vielä veden alla. (Lähde: KA, Nymanssonin kertomuksen kartat <<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=20761167>>).

Alueen Vaakunakylä-nimi juontuu Jatkosodan ajalle. Toisen maailmansodan sytyttyä suomalaiset taistelivat saksalaisten rinnalla Neuvostoliittoa vastaan pohjoisilla rintamilla. Oulun Toppilan satama toimi Saksan armeijan pohjoisena huoltosatamana vuodesta 1941 lähtien, jonka myötä Toppilaan perustettiin Wehrmachtin toimesta komendantinvirasto, kuormausesikunta, vartiopataljoona, sotasairaala ja lomalaiskeskus. Raakkulan puistoalueelle, joka oli osin Oulun kaupungin ja osin Oulujoen lauttausyhdistyksen omistuksessa, pystytettiin Ala-Saksin leiri (saks.

² Carpelan 1887 [1790?], 67.

³ Hautala 1976, 103; Niskala 1999, 8–9.

Niedersachsenlager) vuonna 1942. Leiri rakennettiin esikunnan sekä vartiokomppanian (1. komppania, pataljoona 18, joka hoiti satamapalvelusta Toppilan satamassa, majoitustarkoituksiin.⁴

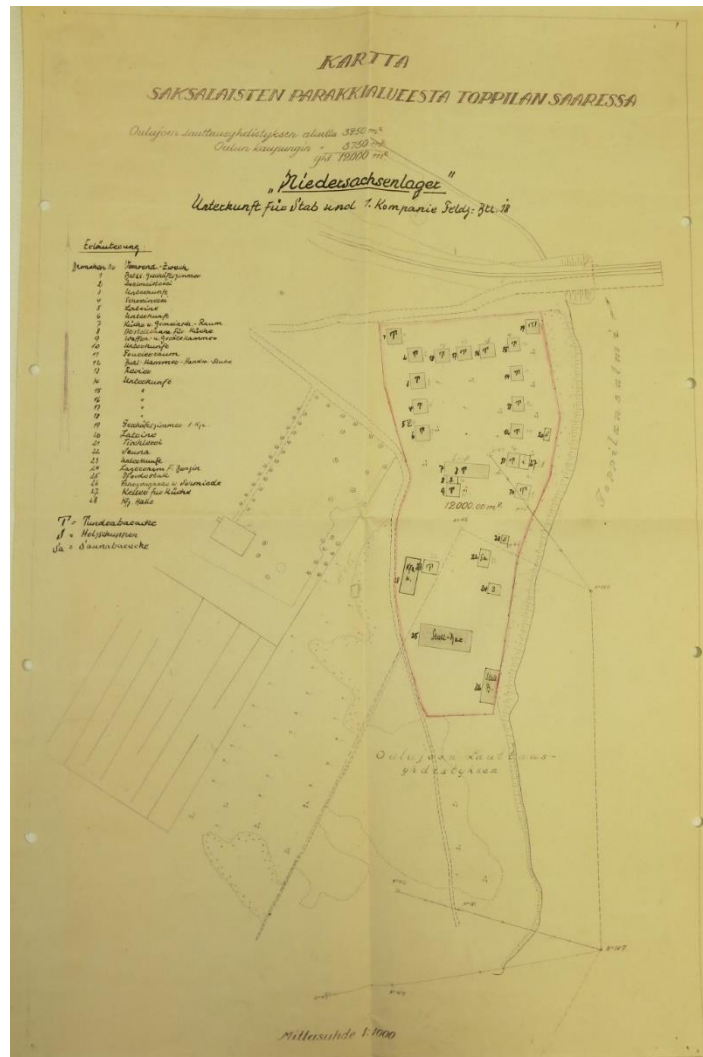
Kuva 2. Saksalainen SS-alppijääkäri Vaakunakylän portilla 1.9.1942 (kuva: JOKA, kuva JOKAKAL3B:5798).

Muistitiedon mukaan sotilaat maalasivat parakkien ikkunoihin maakunta- ja kaupunkivaakunoita, mistä alue sai nimensä, Vaakunakylä. Lisäksi leirin sisäänkäynnin portin päälle oli asetettu Ala-Saksin vaakuna (kuva 2).⁵ Leirin välittömässä läheisyydessä sijaitseva Lundmanin huvila oli vuokrattu saksalaisupseerien käyttöön.⁶

⁴ Roudasmaa 1981, 180; Pohjamo 2011, 178; OuKa, Majoituslautakunta, Ha:1, kartta saksalaisten majoitusalueesta Toppilan saarella.

⁵ Roudasmaa 1981, 181–182; Niskala 1999, 22-23; Pohjamo 2011, 116, 178.

⁶ Huvila tunnetaan myös Fellmanin tai Ravanderin huvilana, Nurron talona/huvilana ja Merenkävijöiden majana (Mäkiniemi 2020, 38).

Kuva 3. Vaakunakylän asemakartta vuodelta 1942 (OuKa, Majoituslautakunta, Ha:1).

Oulun kaupunginarkistosta löytyvän Vaakunakylän vuonna 1942 laaditun asemakartan mukaan alueella sijaitsi kaikkiaan 28 rakennusta (kuva 3). Parakeista 9 oli asuinparakkeja (nrot 3, 6, 10, 14–18 ja 23). Muita parakkeja olivat kaksi alueen rautatienpuoleisessa päässä sijainnutta kauppa- ja elintarvikeliikettä (nrot 1 ja 19), taloudenhoito (nro 2), vaatevarasto ja käsinpesula (nro 12), kaksi puusepänpöytä (nrot 4 ja 21), sairastupa (nro 13), vaatevarasto (nro 14), ruokala & yhteistila (nro 7), ruokavarasto (nro 8) ase- ja väline-/tarvikevarasto (nro 9), ruokakellari (nro 27). Käymälät (nrot 5 ja 20) olivat puurakenteisia. Lisäksi alueella sijaitsi autohalli (nro 28), puurakenteinen bensiinivarasto (nro 24), hevostalli (nro 25), ajoneuvohalli (nro 26) sekä sauna (nro 22).⁷ Kartasta käy myös ilmi, että parakit olivat ns. Tundra-mallin parakkeja. valmistamia Tundra-mallisia

⁷ Vaakunakylän asemakartta 1942, OuKa, Majoituslautakunta, Ha:1.

parakkeja. Näitä mitoiltaan 6,5 x 6,9 m ja sisäpinta-alaltaan 44,9 m² olleita parakkeja,⁸ valmisti suomalaisen Puutalo Oy⁹.

Kuva 4. Vuoden 1953 peruskarttaote. Tämän kartan mukaan alueella on enää 14 parakkia. Ei mittakaavassa. Lähde: Timo Meriluodon vanhat kartat -sivusto.

Sodan loputtua parakit jäivät Suomen Puolustusvoimille, joka huutokauppasi rakennukset. Parakkeja ostaneet ihmiset olivat sodan myötä asunnottomiksi jääneitä oululaisia perheitä ja yksilöitä (kuva 4). Alueelle muuttaneet asukkaat laajensivat ja kunnostivat parakkeja rakentaen myös uusia ulkorakennuksia ja saunoja sekä perustaen puutarhoja ja pieniä peltoja (kuva 5). Kaupunki alkoi nähdä asuinalueen negatiivisessa valossa, ja parakkeja alettiin määrätietoisesti purkaa 1970-luvulta

⁸ Mikkonen 2017, 30; Ks. myös Westerlund 2008, 133–134.

⁹ Toinen isompi parakkityyppi oli Polar-parakki, jonka koko oli 6,5 x 12,4 m eli 80,6 m². Puutalo Oy valmisti standardimalleina myös varastoja, ajoneuvosuoja, talleja ja sotilaskoteja sekä toimitti pahvi- ja vaneriteltoja (Mikkonen 2017, 30).

Kuva 5. Vaakunakylä vuonna 1981 (kuva: Pohjamo 2011, 181. Kuva alun perin Pirkko Kingelinin vuoden 1981 harjoitustyöstä).

alkaen. Asukkailla ei ollut laillista asumisoikeutta vuokrasopimusten puuttuessa, joten purkumääräys oli helppo toteuttaa sen nojalla. Alun perin alue oli suunniteltu tyhjennettäväksi parakeista jo vuoden 1955 loppuun mennessä.¹⁰ Suunnitelma, joka ei toteutunut, näkyy Oulun vuoden 1961 opaskartassa, jossa Vaakunakylän alue on merkitty rakentamattomaksi viheralueeksi (kuva 6). Asukkaat eivät uskaltaneet tehdä enää korjaustöitä parakkeihin purku-uhan alla, ja viimeistään 1980-luvulle tultaessa Vaakunakylä näyttäytyi kaupungin silmissä rähjäisenä ongelma-alueena, josta haluttiin päästä lopullisesti eroon. Viimeiset parakit purettiin 1987.¹¹

¹⁰ Pohjamo 2011, 140, 178–180.

¹¹ Niskala 2005, 318; Pohjamo 2011, 178–181.

Kuva 6. Ote Oulun opaskartasta vuodelta 1961. Vaakunakylä on merkattu tyhjäksi puistoalueeksi. Ei mittakaavassa.

Lähde: Timo Meriluodon vanhat kartat -sivusto.

Nykyisin alue on puistomaista viheraluetta, joka on osin nurmikenttää sekä osin pensaikkoa ja lehtoa. Alue rajautuu pohjoisessa Hietasaarentiehen ja etelässä Vaakunakylän venesatamaan. Lännessä alueen rajaa Lundmanin huvilan pihapiiri ja idässä Hartaanselän vesialue. Vaakunakylän rantatörmällä on paikoitellen edelleen jäljellä puupaalutusta, joka on todennäköisesti liittynyt Oulujoen lauttausyhdistyksen toimintaan. Aluetta halkoo pohjois-etelä-suunnassa kevyenliikenteenväylä, sekä autoille tarkoitettu hiekkatie.

3. VAAKUNAKYLÄN TUTKIMUSHISTORIA

Vaakunakylän ainoalaatuinen asutushistoria ja erityisyys asuinalueena tunnistettiin jo 1980-luvulla. Vuonna 1981 Oulun yliopiston arkkitehtiopiskelija Pirkko Kingelin teki Vaakunakylästä opintoihinsa kuuluneen harjoitustyön, jonka tiimoilta hän haastatteli alueen asukkaita heidän asumiskokemuksistaan sekä valokuvasi alueen rakennuskantaa ja ulkonäköä.¹² Valitettavasti Kingelinin harjoitustyö valokuvineen on sittemmin hävitetty Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston kokoelmista.¹³ Osa Kingelinin ottamista kuvista on tallentunut Ulla Pohjamon vuoden 2011 väitöskirjaan "Esikaupunki moniäänisenä kulttuuriperintönä – Oulun Hietasaari", jossa hän tutki Vaakunakylän aluetta osana Hietasaaren esikaupunkialueen kulttuuriperintöä ja sen syntyä,

¹² Pohjamo 2011, 179–180, viittaa Kingelin 1981.

¹³ Vanhat harjoitustyöt on hävitetty arkkitehtuurin yksikön 2000-luvun muutoissa. Oulun yliopiston yliopisto-opettajan arkkitehti Özlem Özer-Kemppaisen sähköpostiviesti 26.8.2020. Sähköposti kirjoittajien hallussa.

muutoksia ja välittymistä. Pohjamo keräsi tutkimuksensa aineistoksi Hietasaarta koskevaa muistitietoa haastatteleamalla alueen entisiä asukkaita.¹⁴

Oulun yliopiston arkeologian yksikkö toteutti vuonna 2020 arkistoselvityksen Vaakunakylän alueesta. Samassa yhteydessä selvitettiin alueen arkeologinen potentiaali inventoinnilla sekä kaivamalla inventoinnissa paikallistettu, maanpinnalle painaamana näkynyt jätekuoppa. Siinä missä aluetta ja sen historiaa koskeva arkistomateriaali todettiin erittäin niukaksi, havaittiin alueen omaavan huomattavan arkeologisen potentiaalin.¹⁵ Koska myös ”maan alainen arkisto” eli arkeologinen lähdemateriaali alueen menneisyydestä tulee häviämään asuntomessualueen rakentamisen myötä, haluttiin Vaakunakylän vaiheita ja sen asukkaiden käytössä ollutta materiaalista kulttuuria, esineitä ja rakennusten jäännöksiä, dokumentoida ja tallettaa osaksi Oulun lähimenneisyyden kaupunkihistoriaa sekä sen tutkimusta varten.

4. KAIVAUSTEN KULKU: DOKUMENTOIDUT RAKENTEET JA ILMIÖT

Kaivaukset toteutettiin yksikkökaivauksina. Käytännössä tämä kuitenkin tarkoitti pintamaan poistoa koneellisesti tai käsin, jonka jälkeen kuoppajäännökset kaivettiin pohjaan ja rakenteet esille yhtenä yksikkönä. Rakenteiden yhteydessä ja kuopissa ollut maa-aines oli niin sekoittunutta, ettei selkeitä ja toisistaan erottuvia kerrostumia havaittu. Näin ollen stratigrafiaa ei voitu rakentaa. Tästä poikkeuksena rakenne ”latriini”, jonka pohjalla, sekoittuneen maakerroksen alla, havaittiin yksi 1940-luvulla syntynyt koskematon kerros. Tästä lisää rakenteen kuvauksen yhteydessä alaluvussa 4.2.4. Rakenteista ja kuopista otettiin yhteensä kuusi maanäytettä.

Löydöt otettiin talteen omina yksiköinä kustakin kuoppajäännöksestä ja rakenteesta. Kaikkia kentällä tehtyjä löytöjä ei katsottu tarpeelliseksi kerätä talteen tarkempia jatkotutkimuksia varten. Näitä olivat muun muassa rautanaulat, isokokoiset metalliesineet ja rautaromu sekä materiaali, jolla ei katsottu olevan tutkimuksellista arvoa (esim. tunnistamaton muovisilppu ja -jäte). Suurina määrinä esiin tulleita esineitä, kuten muovisia maitopusseja, ei talletettu, mutta niiden määrät laskettiin kentällä jatkotutkimuksia silmällä pitäen. Suurikokoiset, tunnistetut metalliesineet dokumentoitiin niin ikään ainoastaan kentällä valokuvaamalla.

¹⁴ Pohjamo 2011.

¹⁵ Hyttinen & Matila 2020.

Kaivauksin tutkittiin kaikkiaan 15 jätekuoppaa tai jätekeskittymää, jotka alueen asukkaat olivat kaivaneet ja täyttäneet kotitalouksissaan syntyneillä jätteillä sekä Vaakunakylän purkamisen yhteydessä syntyneellä rakennusjätteellä, sekä yksi kivikuoppa, jonka luonne ei selvinnyt tutkimuksissa. Rakenteet ja kuoppajäännökset dokumentoitiin valokuvaamalla ja sanallisesti. Rakenteista ei piirretty kenttäkarttoja, mutta ne kuvattiin ilmasta käsin dronella. Lisäksi rakennekokonaisuudet ympäristöineen ottamalla niistä 360° kuvia. Lisäksi löydetyt rakenteet ja kuoppajäännökset mitattiin paikoilleen kohteiden Trimble TDC150 takymetrillä (karttaliitteet 1 ja 2).

Seuraavassa käydään läpi kaikki dokumentoidut kuoppajäännökset sekä rakenteet ja niistä tehdyt havainnot. Lisäksi käydään läpi tärkeimpiä kuoppa- ja rakennekohtaisia löytöjä ja löytöryhmiä. Jos kuopasta tai rakenteesta on otettu maanäyte, mainitaan se kuvauksen yhteydessä.

4.1. Jätekuopat ja jätekeskittymät

”Huussi 1” – kolme pientä jätekuoppaa

Vuonna 2020 tehtyjen kartta-asemointien perusteella yritettiin kaivausten ensimmäisinä päivinä paikallistaa saksalaisten käymälää alueen länsiosasta (Vaakunakylän vuoden 1942 asemakartassa rakennus nro 12). Kaivinkoneella avattiin noin 10 m² laajuinen alue, ”huussi 1” vuoden 2020 tutkimuksissa avatun jätekuopan luoteispuolelle (liitekartta 2). Käymälän sijaan esille saatiin viisi pientä kuopannetta, jotka oli kaivettu pohjamaahan ja täytetty sota-aikaa uudemmallalla, määrältään vähäisellä jätemateriaalilla (kuva 7). Kuoppien halkaisija oli noin 40–50 cm ja syvyys noin 15–25 cm, joten ne tulkittiin jätekuoppien sijaan jonkinlaisiksi jätekeskittymiksi. Kuopille ei annettu omia järjestysnumeroita.

Kuva 7. "Huussi 1" kuvattuna koilliseen päin (kuva numero 30, Oulun yliopisto, ark. lab.).

"Vuoden 2020 kuoppa"

Vuoden 2020 kuopaksi nimetty kuoppajäännös oli tutkittu osittain jo vuonna 2020 tehdyissä pienimuotoisissa kaivauksissa. Kuoppa todettiin jo tuolloin erittäin syväksi ja runsaslöytöiseksi kotitalousjätekuopaksi, mutta tutkimus jäi tuolloin kesken ajanpuutteen vuoksi.¹⁶ Näin ollen kuoppa tutkittiin loppuun vuoden 2021 kaivauksissa (liitekartta 1). Kaivaustyö tehtiin lapioin ja lastoin.

Kuopan halkaisija oli noin kolme metriä (\varnothing 3 m) ja syvyys noin 100 cm (kuva 8). Vuoden 2020 tutkimuksissa todettiin kuopan täytön pintaosissa olevan runsaasti 1970- ja 1980-luvulle ajoittuvaa jätemateriaalia sekä rakennusjätettä, kuten kattohuopaa, styroksia, erilaisia eristysmateriaaleja sekä kaksi betonipalkkia, joiden koko oli 25 x 25 x 40 cm.¹⁷ Kuopan maa-aines

¹⁶ Hyttinen & Matila 2020, 12-14.

¹⁷ Hyttinen & Matila 2020, 13-14.

koostui hiekan ja saven sekaisesta multamaasta, jossa oli runsaasti kasvien juuria sekä hieman hiiltä. Kuopan tiiviistä pohjakerroksesta, josta tuli vielä esiin löytöjä, otettiin maanäyte.

Kuva 8. Vuoden 2020 kuoppa pohjaan kaivettuna (kuva numero 51, Oulun yo, ark.lab.).

Kuopasta talletettiin runsaasti löytöjä. Vuonna 2021 kuopasta tehdyt löydöt vastasivat viime vuoden kaivauksilta talteen otettuja esineitä; posliinikuppien- ja lautasten osia, kahvilusikoita, muovileluja ja -kampoja, punasavisten kukkaruukkujen sirpaleita, kirkasta ikkuna- ja esinelasia, lasipulloja, nappeja, pinssejä, hammasharjoja, lääkepulloja ja pillerirasioita, eläintenluita (ruokajäte), nauvoja sekä erilaisia rauta- ja metalliesineiden katkelmia, kuten hetekan jäänteet. Esineet ajoittuivat pääsääntöisesti 1950-luvulta 1980-luvulle. Lisäksi kuopan pohjalta tuli esille muutamia shampoopurkkeja, jotka voivat olla peräisin 1930-luvulta.

Jätekuopat 1–4

Kuopat 1, 2, 3 ja 4 sijaitsivat Vaakunakylän venesataman puoleisessa päädyssä (karttaliite 1). Kuopat erottuivat maanpinnalle loivina painanteina, jonka perusteella kyseiset kohdat avattiin. Kaivaminen

tehtiin kokonaisuudessaan käsin lapioin ja lastoin. Kuopasta 1, jonka syvyys oli noin 70 cm, talletettiin eniten löytömateriaalia. Kuopasta tehdyt löydöt ajoittuivat pääosin 60–70-luvuille löytyneiden kymmenien Oulun osuuskaupan, Oulun meijerin, Limingan osuusmeijerin ja Valion maitopussien perusteella. Suurin osa kuopan jätteestä oli ruokajätettä ja muuta käyttötavaraa. Kuoppa 1:stä otettiin maanäyte täyteroksesta. Kuopat 2, 3, ja 4 olivat vähälöytöisempiä. Niistä talletettiin vain muutamia, 70–80-luvulle ajoittuvia löytöjä.

Kuoppa 5 – pieni roskakeskittymä

Kuopaksi 5 nimetty ilmiö tuli esiin alueelta ”huussi 3”-nimetyltä alueelta (liitekartat 1 ja 2), jossa Vaakunakylän vuoden 1942 asemakaavan mukaan olisi pitänyt sijaita sotilaiden käytössä ollut toinen käymälä (kartassa rakennus nro 5, saks. *latrine*). Käymälää ei löydetty, mutta paikalta paljastui pieni, matala ja vähälöytöinen roskakeskittymä. Keskittymä nimettiin kuopaksi 5, vaikka kyseessä ei selvästikään ollut varsinainen jätekuoppa.

Jätekuopat 6–8

Kuopat 6, 7 ja 8 havaittiin selkeinä, suurina painanteina Vaakunakylän pohjoisosasta, Hietasaarentien puoleisesta osasta (karttaliite 1). Kuoppa 6 oli näistä kooltaan suurin, halkaisijaltaan peräti 2,5 metriä. Kuopan täytössä oli erityisen runsaasti tiiltä, joka lienee heitetty jätekuoppaan alueen parakkien purun yhteydessä (kuva 9). Kuopan koillispuolelta löydettiin parakin perustusten jäännökset (ks. alaluku 4.2.1 parakin pohja), joten jätekuoppa 6, kuten myös kuopat 7–8, lienee täytetty kyseisen parakin asukkaiden arjessa syntyneellä talousjätteellä. Löydetty jätemateriaali koostui pääosin 70–80-luvuille ajoittuvista elintarvikepakkauksista ja muusta käyttötavarasta. Yhdessä voipurkin kannessa oli parasta ennen -päiväys vuodelle 1987, joten jätekuopan viereinen parakki on ollut viimeisten purettujen joukossa. Kuopasta löytyi useita lelujen kappaleita, kuten nukkeja, legopalikoita ja pikkuautojen osia. Kuoppa 6:sta otettiin maanäyte täytemaasta läheltä kuopan pohjaa.

Kuva 9. Jätekuoppa 6 pohjaan kaivettuna sekä täytön tiilimateriaalia (kuva numero 187, Oulun yo, ark.lab.).

Kuoppa 7, joka sijaitti kuopan 6 vieressä, oli halkaisijaltaan 1,4 metriä ja syvyydeltään noin 60 cm. Kuoppa 8 sijoittui kuopan 7 itäpuolelle ja oli halkaisijaltaan 1,5 metriä ja syvyydeltään noin 60 cm. Kuopat oli täytetty jätekuopan 6 tavoin elintarvikepakkausten jäännöksillä ja muulla käyttötavaralla. Erityisenä löytönä voidaan mainita kuopasta 8 talletetut C-kasettien kuoret, jotka näyttäisivät tekstiensä perusteella ajoittuvan vuoteen 1972.

Kuoppa 9 - savikuoppa

Kuoppa 9 paljastettiin Vaakunakylän Lundmanin huvilan puoleisesta metsiköstä kaivinkoneella paljastetusta maasta kaivausalue 1:ltä (karttaliitteet 1 ja 2). Tässä alun perin savikuopaksi nimitetyssä ilmiössä näkyi maan pinnalle erilaisia roskia, mutta syvemmälle kaivettaessa ilmiö osoittautui jätekuopan sijaan matalaksi roskakeskittymäksi. Kuopasta 9:n ei tullut esiin mainittavia löytöjä, ainoastaan muutamia elintarvikepurkkeja- ja pakkauksia ja lasinpaljoja.

Jätekuoppa 10

Kuoppa 10 sijoittui Vaakunakylän eteläosaan, Vaakunakylän satamaan johtavan autotien länsipuolelle (karttaliite 1). Kohdassa näkyi maanpinnalle korkeahko kumpu, jota epäiltiin ennen avaamista parakin perustukseksi. Kaivinkoneella kaivettaessa kohouma osoittautui puhtaaksi hiekaksi, eikä perustuksia havaittu. Kohouman vieressä näkyi kuitenkin maanpinnalle roskaa, jonka perusteella kohta avattiin koneellisesti ja nimettiin jätekuopaksi 10. Koska jättemateriaali sijaitti laajalla ja matalalla alueella, on kyseessä kuitenkin todennäköisimmin tunkio kuin jätekuoppa. Jätekuopasta 10 otettiin maanäyte, jossa oli sekaisin palaneita, saksankielisen sanomalehden tai kirjan sivuja ja muuta orgaanista materiaalia.

Kuva 10. Kuoppa 10 pohjaan kaivettuna (kuvannumero 160, Oulun yo, ark.lab.).

Kuopan koko oli noin 3 x 1,9 metriä (kuva 10). Tästä kuopasta tuli kaivausten ensimmäiset saksalasiin liittyvät löydöt, kuten 6 kiväärin hylsyä, joista kolme oli suomalaisvalmisteisia ja kolme saksalaisvalmisteisia, sekä hiiltyneitä palasia saksankielisen kirjan tai lehden sivuista. Lisäksi löydettiin muun muassa saksalaisen sotilasuniformun nappi, armeijan ruokapakki sekä saksan armeijan käyttämän taskulampun lasikupu. Kuopan 10 esineet edustivat selkeästi kaivausten vanhinta löytömateriaalia. Kuopasta 10 löytyi kuitenkin myös uudempaa

löytömateriaalia, kuten pullojen repäisykorkkeja.

Jätekuoppa 12

Kuopan 10 vierestä löytyi toinen suuri roskakeskittymä, joka nimettiin kuopaksi 12 (liitekartta 1). Löytyneen vuoden 1963 kolikon perusteella jätekuoppa on ollut käytössä ainakin 60- ja 70-luvuilla. Muut löydöt olivat tyypillistä kotitalousjätettä, kuten lasipulloja, korkkeja, keramiikkaa ja lääkepurkkeja. Kuopassa oli paljon Arabian astioita, kuten esimerkiksi Myrna-sarjan kupin palanen. Tästä kuopasta löytyi myös yksi saksalaisten tykin hylsy. Isokokoinen hylsy on voinut olla myöhempien vaakunakylän asukkaiden uusiokäytössä.

Jätekuoppa 11

Kuoppa 11 tuli esille Vaakunakylän Hartaanselän puoleisesta osasta, rannan läheisyydestä (karttaliite 1). Kuopasta, joka avattiin kaivinkoneella, kaivettiin vain puolet. Syvyyttä kuopalla oli noin 50 cm. Jätekuoppa 11 oli täytetty muiden jätekuoppien tapaan kotitalousjätteellä, jossa oli erityisen runsaasti muovipusseja ja muuta muovijätettä. Lisäksi täytöstä löydettiin lusikoita, lasipulloja, vanukaspurkkeja, karkkipapereita sekä muuta lapsiin viittaavaa materiaalia. Yhden jogurttipurkin parasta ennen-päiväys ajoittui vuoteen 1985, jonka perusteella jätekuoppa on ollut käytössä aivan Vaakunakylän viimeisinä vuosina.

Kivikuoppa

Kivikuopaksi nimetty ilmiö sijoittui jätekuopan 11 läheisyyteen Vaakunakylän Hartaanselän puoleiselle alueelle rannan tuntumaan kaivausalue 2:lle (karttaliitteet 1 ja 2). Paikalla näkyi maan pinnalle rykelmä kiviä, mikä herätti ajatuksen mahdollisesta kivrakenteesta. Vuoden 1942 asemakaavan perusteella tällä kohtaa olisi pitänyt sijaita ruokakellari (saks. *keller für küche*) nro 27. Maata poistettiin koneellisesti laajalta alueelta kivien ympäriltä (karttaliite 2, kaivausalue 2), mutta jo maanpinnalle havaittujen kivien lisäksi muita rakenteita ei tullut esille. Kivikohdan kaivamista jatkettiin käsin. Paikalle hahmottui pieni, reunoiltaan kivetty kuoppa (kuva 11). Kuopassa oli kivien lisäksi sekalaista maa-ainesta ja modernia muovijätettä, kuten yksi 60-luvulle ajoittuva lääkepurkki.

Kivikuoppa toi mieleen kivetyn paalunpaikan, kun taas kuopan jätemateriaali viittasi jätekuoppaan. Toistaiseksi kuopan luonne on avoin.

Modernin roskan lisäksi maa-aineksessa oli paljon piinoduleita sekä muutamia paloja fajanssiastian kappaleita. Piikivet ja 1700-/1800-luvuille ajoittuva fajanssi viittaa Vaakunakylän alueen varhaisimpiin vaiheisiin. Hietasaaren rannoilla, erityisesti Nallikarissa esiintyy Pikisaaren rantojen tavoin runsaasti piikiveä. Piikiveä, jota ei luontaisesti esiinny Suomessa, käytettiin maailman laajuisesti historiallisella ajalla puulaivojen paarlastitavarana, jolla tyhjien laivojen kulkua vakautettiin. Kun laivat saapuivat satamaan, hylättiin paarlasti sataman läheisyyteen ja tilalle lastattiin satamasta noudettu kauppatavara. Oulun sisäsatama on sijainnut 1600-luvulta 1700-luvun alkuun aivan kaupungin rannassa, josta se siirtyi 1720-luvulla Toppilansalmeen. Näin ollen kaupungin lähisaarien rannoilta on edelleenkin löydettävissä vanhaa paarlastimateriaalia.¹⁸ Vaakunakylän kivikuoppa on täytetty osin Hietasaaren rannalta kaivetulla maa-aineksella, minkä vuoksi kuopan täytössä esiintyy vanhempaa löytömateriaalia.

¹⁸ Ks. esim. Hyttinen 2021, 95-96.

Kuva 11. Kivikuoppa pintapuhdistuksen jälkeen (kuva numero 104, Oulun yo, ark.lab.).

Jätekuoppa 13

Kuoppa 13 avattiin Vaakunakylän keskialueelle, joka sijoittuu kevyenliikenteenväylän ja hiekkatien väliin (karttaliite 2). Tällä alueella on Vaakunakylän vuoden 1942 asemakaavan mukaan sijainnut ainakin saksalaisten keittiö ja yhteistila (saks. *küche und gemeinschaft raum*) eli parakki nro 7 sekä ruokavarastoparakki nro 8 (saks. *abstellraum für küche*). Kuoppa 13 viereen avattiin myös nimeämätön kaivanto, josta ei tullut mitään löytöjä. Kuoppa 13 oli erittäin runsaslöytöinen, ja esimerkiksi eläinten luita ja lasiastioiden sirpaleita löytyi paljon. Löydetty esinemateriaali viittaa keittiö- ja yhteistilaparakin läheisyydessä sijainneeseen jätekuoppaan. Kuopan kaivaminen jäi kesken, eikä sen lopullista kokoa näin ollen saatu selvitettyä. Kuoppa tullaan kaivamaan loppuun ensi kesänä, mikäli tutkimuksiin saadaan lisää rahoitusta.

4.2 Rakenteet

Kaivauksissa onnistuttiin paikallistamaan kolme rakennetta, joita olivat kaksi parakin pohjaa, latrini eli käymälä sekä tiilirakenteinen kukkapenkki. Seuraavassa käydään läpi löytyneet rakenteet ja niihin liittyneet havainnot ja tärkeimmät löydöt. Näiden lisäksi yritettiin paikallistaa saksalaisten saunan paikkaa avaamalla kaivinkoneella noin 20 m² laajuinen alue (Liite 2, ”sauna”). Saunan alueelta ei kuitenkaan tullut mitään mainittavia löytöjä, muuta kuin tervan hajuisia maapaakkuja, joten etsinnät lopetettiin, eikä aluetta kaivettu pohjaan. Saunan kaivausalue oli erittäin sekoittunutta ja pakkautunutta maa-ainesta, ja kaivausalueen keskelle päätettiin tehdä yksi pohjaan asti ulottuva koeoja sen sijaan, että koko alue kaivettiin. Mitään rakenteen jälkiä tai muuta merkittäviä löytöjä ei kuitenkaan myöskään koeojasta havaittu. Yksi tervan hajuinen, paakkuuntunut maanäyte otettiin talteen.

4.2.1 Parakin pohja

Parakin pohjaksi nimetty rakenne tuli esiin kaivinkoneella Vaakunakylän pohjoisosasta, Hietasaarentien puoleisesta osasta jätekuopan 6 läheisyydestä (karttaliite 2). Parakin pohja ei erottunut maanpinnalle millään lailla, mutta koneella kaivettaessa alkoi esille tulla tiilisiä rakenteita. Kaivamista jatkettiin tästä eteenpäin käsin. Rakenne, eli parakin perustus, muodostui tiilestä, kivistä ja saksan armeijan käyttämien piippuelementtien puolikkaista. Parakin pohjan koko oli noin 4,8 x 5,5 metriä, ja siihen liittyi kapeahko, metrin mittainen kuisti parakin länsipuolella (kuva 12).

Kuva 12. Yleiskuva parakista. Kuisti ja rakennusmateriaalina käytetyt piippuelementit etualalla (kuva numero 256, Oulun yo, ark.lab.).

Vuonna 2020 paikan läheisyydestä löydetty hylätty kamiina¹⁹ liittyy tähän parakkirakennukseen. Kamiina on saatettu poistaa käytöstä heti sodan jälkeen ja korvata se muuratulla tulisijalla. Parakin pohjaan liittyi muuratun tulisijan suorakulmainen perustus (kuva 13). Tulisija oli rakenteen pohjoiskulmassa ja sen sisällä oli hienoa keltaista hiekkaa. Perustuksen päällä oli mullan ja hiekan sekaista maata. On myös mahdollista, että parakissa on ollut sekä tulisija että kamiina. Rakenteen viereen avattiin kaksi nimeämätöntä kaivantoa, joista ei kuitenkaan tehty lainkaan löytöjä. Kaivannot on merkitty liitekarttaan 2.

Vaakunakylän vuoden 1942 asemakartan perusteella kyseinen parakin pohja on jäännös todennäköisesti joko kartan parakista nro 1 tai 2, joista nro 1 oli pataljoonan kauppaliike (saks. *bataillon geschäftszimmer*) ja nro 2 kassanhoitajan parakki (saks. *zahlmeisterei*). Olipa parakki alun perin kumpi tahansa, se on jatkanut elinkaartaan sodan jälkeen asuinrakennuksena. Perustukissa käytetyt piippuelementtien puolikkaat voivat olla saksalaisten asentamia, mutta yhtä hyvin parakin perustuksia on voitu parannella asukkaiden toimesta alueen myöhemmässä vaiheessa

¹⁹ Hyttinen & Matila 2020, 12.

käytöstä poistuneilla piippuelementeillä. Parakkeja tiedetään muokatun mm. laajentamalla ja kunnostamalla.²⁰

Kuva 13. Tulisijan paikka parakkirakenteen sisällä (kuva numero 247, Oulun yo, ark.lab.).

4.2.2 Kukkapenkki

Parakin pohjan länsipuolelta tuli esille tiilirakenne, joka nimettiin aluksi tulisijaksi, mutta vaihdettiin myöhemmin kukkapenkiksi (karttaliite 2). Rakenne on todennäköisesti alueen somistukseen tarkoitettu piharakenne, joka muodostui soikeasta, hiekkaiseen multamaahan ladotusta tiilikehästä, jonka sisäpuolella oli multaa (kuva 14). Tiilirakenne oli kooltaan 1,2 x 2,8 metriä. Rakenteen itäreunalta, aivan tiilikehän vierestä tuli esiin kaksi ampumatonta, valtion asetettaan tuotantoa olevaa kiväärin patruunaa, jotka oli upotettu maahan pystyasennossa. Syy patruunoiden sijaintiin kukkapenkin reunassa jäi mysteeriksi. Koska luodit olivat ampumattomia, niistä soitettiin hätäkeskukseen. Hätäkeskus hälytti paikalle poliisipartion, joka haki vaaralliseksi todetut ammuksen pois hävittääkseen ne valvotuissa oloissa.

²⁰ Pohjamo 2011, 178–179.

Kuva 14. Kukkapenkki parakin vieressä (kuva numero 125, Oulun yo, ark.lab.).

4.2.3 Pesulaparakki

Vuoden 2020 kuopan viereen kohtaan, jossa näkyi maanpinnalle painauma ja tiiltä, päätettiin avata koneellisesti kaivausalue (karttaliite 2). Paikassa ajateltiin olevan saksalaisten toisen käymälän jäännös, joten kaivausalue nimettiin aluksi ”huussi 2”:ksi. Kaivinkoneella kaivettaessa paljastui neliönmallinen betonilaatta kooltaan 2,1 x 2,15 metriä, jota kiersi ladotut tiilireunukset. Lisäksi betonilaatan pohjoispuolelle oli ladottu tiiltä, jonka päällä oli puuta, tervapaperia ja näiden päällä styroksia ja muovia erityksenä (kuva 15). Rakenteen kaakkoisnurkassa oli betonipalkki, joka oli ulkonäöltään identtinen vuoden 2020 jätekuopasta löydettyjen kahden palkin kanssa. Betonipalkit ovat tulkittavissa rakennuksen nurkkapalkeiksi.

Kuva 15. Betonilaatan pohjoispuolella oli tili- ja puurakenteita, joiden päällä oli tervapaperia, styroksia ja muovia (kuva numero 71, Oulun yo, ark.lab.).

Esiin tulleen betonilaatan takia rakennetta luultiin aluksi jonkinlaiseksi tulisijaksi. Vaakunakylän vuoden 1942 asemakaavan mukaan paikalla sijaitsi kuitenkin parakki nro 12, joka oli saksalaisten vaatevarasto ja käsinpesula (saks. *bekleidung kammare – handwächse stube*). Parakin pohjan luonne pesulana hahmottui sitä mukaan, kun rakennetta saatiin kaivettua esille. Betonilaatan kohdalla lienee ollut parakin märkätila eli paikka, jossa vettä käsiteltiin. Kohdassa lienee sijainnut jonkinlainen pesutynnyri- tai -palju ja mahdollisesti muuripata, jossa vettä on lämmitetty. Betonilaatan halki kulki kouru, joka ohjasi pyykinpesussa syntyneet likavedet ulos rakennuksesta (kuva 16). Rakenteen esiin kaivettu koko oli 3,6 x 5,2 m eli noin 19 m². Tundra-parakkien koon tiedetään olleen kooltaan 6,5 x 6,9 m eli noin 45 m², minkä perusteella pesulaparakin alkuperäisestä koosta saatiin esille noin puolet. Betonilaatan alla kulki sähköjohto, jonka perusteella rakennuksessa on ollut sähköt heti sen rakentamisesta lähtien.

Kuva 16. Yleiskuva pesulaparakin jäännöksistä. Keskellä betonilaattaa kulkee vesikouru, jonka ulostuloon on asennettu rautaputki ja myöhemmin muoviputki (kuva numero 163, Oulun yo, ark.lab.).

Kourun ulostulossa, rakenteen eteläpäässä sijaitsi rautaputki, jota oli jatkettu pitkällä, maan sisään kaivetulla muovisella putkella. Muovinen poistoputki oli eristetty kattohuovalla, puulla ja muovilla. Myöhemmin rakennukselle tehtyjen muokkausten perusteella parakkia on käytetty samankaltaisena märkätalana sodan jälkeenkin. Kaivauksilla vierailleen entisen Vaakunakyläläisen muistin mukaan paikalla oli sijainnut saunan vielä aivan alueen loppuaikoina. On mahdollista, että entinen pesula on muutettu myöhemmin saunaksi, vaikkakin sodan jälkeisten asukkaiden tiedetään rakentaneen myös kokonaan uusia saunoja alueelle. Vuoden 1942 asemakaavan mukaan saksalaisten sauna sijaitsi kuitenkin Vaakunakylän alueen eteläosassa parakissa nro 22.

4.2.4 Latriini eli käymälä

Vuoden 2020 inventoinnissa havaittiin Vaakunakylän Hartaanselän rantatörmän alueella metallirakenteita sisältänyt kuoppajäännös (kuva 17), jota arveltiin jo tuolloin Vaakunakylän vuoden 2020 asemakartan perusteella saksalaisten käymäläksi (saks. *latrine*) eli rakenteeksi nro 20.²¹ Rakenne vaikutti kuitenkin maanpinnalle näkyvien jäännösten perusteella liian raskastekoiselta ja

²¹ Hyttinen & Matila 2020, 11.

erikoiselta käymäläksi. Rakennetta paljastettiin pintamaista ensin käsin, mutta koska maa oli kovaa ja siinä oli erittäin runsaasti kasvien juuria, poistettiin maata myös koneellisesti. Kun rakenteen reunat saatiin hahmotettua, alettiin sen sisäpuolista tilaa tyhjentää lapioin ja lastoin täyttömaasta. Rakenne oli täytetty hyvin sekalaisessa maa-aineksella ja purkujätteellä, jossa oli seassa suuria paloja muovia, eristevillaa, styroksia ja kattuhuopaa. Rakenteen itäreunalta löytyi myös rikkinäinen lapio. Lisäksi täyttömaassa oli kivikuopan tavoin myös joitakin vanhempia löytöjä, kuten piikiveä sekä yksi valkosaviipun katkelma.²²

Kuva 17. Metallikuoppa pintapuhdistuksen jälkeen. Rakenteen pinnassa näkyvät kaksi uusiokäytettyä rataakiskoa (kuva numero 41, Oulun yo, ark.lab.).

Rakenteen esille kaivettu koko oli 1 x 2,2 m ja syvyys oli noin 1,2 m. Rakenteesta oli vaikea hahmottaa, mitkä osat kuuluivat sen alkuperäiseen muotoon. Rakenteen itä- ja länsiseinämiä oli myöhemmässä vaiheessa vahvistettu puisilla ns. peiliovilla, joissa toisessa oli jäljellä lukkomekanismi ja avaimen hela. Oven irronnut ripa löytyi kuopan täyttömaasta. Ovet oli eristetty maaseinistä muovilla. Seinissä oli eristeenä käytetty myös styroksia ja eristevillaa. Rakenteen nurkissa oli jykevät puupaalut, jotka oli pystytetty laakeiden kivien ja tiilien varaan. Paalujen varassa lepäsi kaksi kappaletta rataakiskoja, joiden funktio rakenteessa ei selvinnyt tutkimuksissa (kuva 18).

²² Piipun varressa on valmistajan leima, jossa näyttäisi lukevan "L. Fiolec As. Omer". Toistaiseksi leimalle ei ole löydetty vastaavuuksia.

Kuva 18. Latriinirakenne pohjaan kaivettuna. Sodan jälkeen saostuskaivona toimineen käymälän itäseinämän, jota on vahvistettu ovella, lävistää betoninen putki, jonka kautta sinne johdetut vedet valuiivat rantatörmää pitkin jokisuistoon. Puisten pystypaalujen päälle on asetettu metallikiskot, joiden tarkoitus rakenteessa jäi avoimeksi. (Kuva numero 204, Oulun yo, ark.lab.).

Lisäksi pesulaparakin muovisen vesiputken todettiin laskevan suoraan rakenteen sisäpuolelle (kuva 19). Vastaavasti rakenteen rannanpuoleisen seinämän lävisti myöhemmin asennettu ja eristein vuorattu betoniputki, joka tuli ulos rantatörmästä. Rakenteen alkuperäistä funktiota käymälänä epäiltiin pitkään, koska rakenne vaikutti sellaiseksi epätyypilliseltä. Käymäläfunktiolle saatiin kuitenkin varmistus, sillä aivan rakenteen pohjalta paljastui maksimissaan 5 cm paksuinen kerros hienoisesti ulosteelta haisevaa tummaa, likaista savi- ja multamaata. Kerroksesta otettiin maanäyte. Koska kerros oli näin ohut, on rakenteen sisäpuolella todennäköisesti sijainnut jonkinlaiset keruuastiat, kuten esimerkiksi tynnyrit, joihin uloste on kerätty. Tynnyreiden täytyttyä ne on tyhjennetty, jolloin rakenteen sisäpuoli ei ole päässyt täyttymään ulostemassalla. Rakenteen pohjalla ollut ohut kerros lienee syntynyt tynnyreiden ylivuodon seurauksena. Latriinin pohjan likaisen savimaakerroksen lisäksi maanäyte otettiin rakenteen seinämästä.

Kuva 19. Pesulaparakin muovinen poistoputki oli johdettu latriinin sisäpuolelle (kuva numero 215, Oulun yo, ark.lab.).

Sodan jälkeisten muokkausten perusteella rakenne ei siis ole toiminut käymälänä elinkaarensa loppuun saakka. Koska pesulaparakin poistovesiputki oli johdettu rakenteeseen ja rakenteeseen oli lisätty veden betoninen ulostuloputki, voidaan käymälä tulkita muutetun jonkinlaiseksi alkeelliseksi harmaan veden eli kotitaloudessa syntyvien jätevesien saostuskaivoksi. Kaivoon on kerätty pesulaparakissa syntyneet pesuvedet, josta ne on edelleen johdettu Oulujokeen. Tulkintaa näyttäisi tukevan käymälän täyttömaasta löydetty Itä-saksassa valmistetun vaatteiden pesulappu. Pesulapun löytyminen vahvistaa myös tulkintaa siitä, että pesulaparakki on pysynyt vaatteiden pesupaikkana myös sodan jälkeisellä ajalla.

5. YHTEENVETO

Kaivauksissa talletettiin runsaasti Vaakunakylän sodanjälkeisten asukkaiden arjessaan käyttämää esineistöä. Myös vanhempia, saksalaiset sotilaiden käytössä olleita esineitä löydettiin jonkin verran. Saksalaisten parakeista paikallistettiin kaksi sekä toinen käymälöistä. Kaikkia kolmea rakennetta oli muokattu sodan jälkeen vahvasti, mikä osoittaa vaakunakyläläisten käyttäneen luovasti hyväkseen saksalaisten jälkeensä jättämiä rakennuskantaa ja muokanneen niiden avulla asuinympäristöään viihtyisämmäksi ja toimivammaksi.

Vaakunakylän alueelle jäi vielä paljon mielenkiintoista arkeologista potentiaalia. Jos tutkimuksille saadaan lisää rahoitusta, tullaan alueella tekemään vielä alkukesästä 2022 arkeologisia tutkimuksia. Kaivauksilla vierailleen vaakunakylän entisen asukkaan mukaan natsiupseerien käytössä olleen Lundmanin huvilan pihalla oli sodan aikana sijainnut pieni vankileiri, jonka sijainti on tiedossa. Jos tutkimuksille saadaan jatkorahoitusta, toisi vankileirin paikan arkeologiset tutkimukset lisää syvyyttä Vaakunakylän historiatietoihin ja niiden tulkintoihin.

Oulussa, 9.11.2021

Tuuli Matila

Marika Hyttinen

ARKISTOLÄHTEET

Journalistinen kuva-arkisto (JOKA), Museovirasto

<https://joka.kuvakokoelmat.fi/>

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

P. Nymanssonin kokoelma

1a.* Nymanssonin kertomuksen kartat ja kirjallinen kertomus 1803–1804

Kansallisarkisto (KA), Mikkeli

Puolustusministeri, rakennustoimisto Oulu Hb:1, parakkien kauppakirjajäljennökset 1946-1973.

Oulun kaupunginarkisto (OUKA)

Majoituslautakunta Ha:1, saksalaisten kanssa tehtyjä majoitussopimuksia 1941-1944

Vuokrasopimus ja asemapiirros majoitustarkoituksiin pystytettävästä parakkikylästä Hietasaari, Toppilan salmen rajoittajamana rautatiesillasta etelään.

KIRJALLISUUS

Carpelan F. J. 1887 [1790?]. Kort beskrifning öfver Uhleåborgs Stad. Leinberg K. G. (red.) *Bidrag till kännedomen af vårt land III*. J. Länkeläs förlag, Jyväskylä. s. 65–77.

Hautala, Kustaa 1976. *Oulun kaupungin historia IV, 1856–1918*. Oulun kaupunki, Oulu.

Hyttinen, Marika 2021. *Ajan multaamat muistot – Historiallisen arkeologian tutkimus Oulun Pikisaaren pikiruukista, ruukkiyhteisöstä ja maailmankuvasta 1640-luvulta 1890-luvulle*. Studia Archaeologica Septentrionalia 7. Väitöskirja, Oulun yliopisto. Pohjois-Suomen Historiallinen yhdistys, Rovaniemi.

Mikkola, Kalevi 2017. *Parakkeja ja piikkilankaa. Saksan armeijan rakentamiseen liittyvä toiminta Rovaniemen seudulla 1940-1944*. Lapin maakuntamuseon julkaisu 18. Verkkojulkaisu 2017.
Luettavissa: <https://www.rovaniemi.fi/loader.aspx?id=8100cbe5-70b3-40a6-b94e-69432a98b777>

Mäkinieniemi, Kaisa 2020. *Lundmanin huvila* (Hietasaarentie 7). Rakennushistoriaselvitys, Oulun kaupunki. Sweco-ympäristö Oy, Oulu.

Niskala, Kaarina 1999. *Toppilan maankäytön historia: Toppilansalmen alueen rakentaminen ja toiminta vuodesta 1724 nykypäivään*. 2. painos. Oulun kaupunki, keskusvirasto, suunnittelupalvelut 1997, Oulu.

Niskala, Kaarina 2005. "Oulu varuskuntakaupunkina – rakennusten tyylit ja tarinat". Teoksessa Hiltula, K. & Vahtola, J. (toim.), *Oulu varuskuntakaupunkina*. Pohjan prikaatin kilta, Oulu.

Pohjamo, Ulla 2011. *Esikaupunki moniäänisenä kulttuuriperintönä – Oulun Hietasaari*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Taidehistorian seura ry., Helsinki.

Roudasmaa, Stig 1981. Oulun varuskunnan historia. Oulun historiaseura, Oulu.

Westerlund, Lars 2008. *Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941–44*. Tammi, Helsinki.

INTERNET

Oulun kaupunki, Hartaanselänranta, Oulun asuntomessualue 2025

Luettavissa: <https://www.ouka.fi/hartaanselanranta>.

Timo Meriluodon vanhat kartat -sivusto. Luettavissa: <https://timomeriluoto.kapsi.fi/>

LIITTEET

LIITE 1.

Kartta maastosta havaituista kuoppajäänöksistä.

LIITE 2.

Kartta kaivausalueista ja kaivetuista rakennusten pohjista.

LIITE 3.

Digitaalisten kuvien luettelo.